

**Шукаць школы ці шукаць школу,
чакаць поезда ці чакаць поезд**

Праблема кадыфікацыі сінтаксічных варыянтаў звязана з іх функцыянальнымі асаблівасцямі. У гэтым плане асаблівую цікавасць выклікае «масавое ўжыванне форм вінавальнага прамога аб'екта»¹ і ўтварэнне вар'іравання форм кіравання ў дзеяслоўных словазлучэннях з залежным інфінітывам, якія выражаюць значэнне мэты.

Характэрнай рысай сінтаксічнай варыянтнасці на ўзроўні словазлучэння з'яўляецца яе залежнасць, з аднаго боку, ад семантыкі галоўнага кампанента, з другога — ад лексіка-семантычнага нападнення залежнай часткі. Галоўны кампанент варыянтных мэтавых дзеяслоўных словазлучэнняў з залежным інфінітывам выражаны дзеясловамі руху: *п а й ш о ў шукаць школы // п а й ш о ў шукаць школу*; дзеясловамі са значэннем змены палажэння ў прасторы: *с е ў чакаць поезда // с е ў чакаць поезд*; дзеясловамі са значэннем спынення руху: *с п ы н і ў с я чакаць аўтобуса // с п ы н і ў с я чакаць аўтобус*; дзеясловамі волевыяўлення: *в ы р а ш ы ў шукаць школы // в ы р а ш ы ў шукаць школу*. Залежны кампанент такіх словазлучэнняў складаецца з інфінітыва і залежнага ад яго назоўніка, які абазначае аб'ект дзеяння, выражанага інфінітывам. Як паказвае фактычны матэрыял, вар'іраванне за-

¹ Горбачевич К. С. О норме и вариантности на синтаксическом уровне // ВЯ. 1977. № 2. С. 72.

лежнага кампанента «інфінітыў+назоўнік у родным склоне» // «інфінітыў+назоўнік у вінавальным склоне» наглядаецца тады, калі інфінітыў мае «дасягальнае значэнне», а назоўнік абазначае канкрэтны прадмет. Неабходна адзначыць, што варыянтныя формы кіравання назоўнікам, які абазначае аб'ект дзеяння, утвараюць не ўсе дзеясловы з дасягальным значэннем, а толькі некаторыя: *чакаць, шукаць, патрабаваць: Ён (Тодар) разам з сялянамі паехаў дадому, а Максімка паехаў шукаць Дома селяніна* (Кузьма Чорны, I, 159)². *Сцёпка зрушыў з плошчы і пайшоў шукаць рабфак, кіруючыся на вадакачку* (Якуб Колас, VII, 52). Канструкцыі з залежным кампанентам «інфінітыў+вінавальны склон канкрэтнага назоўніка» ўжываюцца часцей, чым словазлучэнні з родным склонам назоўніка, залежнага ад інфінітыва. Гэта тлумачыцца, адзначае К. С. Гербачэвіч, «як уздзеяннем структурнай аналогіі, так і прычынамі сэнсавага і сацыяльнага характару»³: 1) уздзеяннем канструкцый з традыцыйным вінавальным склонам: *шукаць сястру—шукаць школу*; 2) выражэнне большай дакладнасці: *шукаць школы—увогуле—шукаць школу—іменна гэтую*.

Адцягненыя назоўнікі ў залежнай інфінітыўнай частцы дзеяслоўных словазлучэнняў такога тыпу стаяць пераважна ў родным склоне: *Сёстры яго павыходзілі замуж, адзін брат выбраўся ў Амерыку, другі паехаў у свет шукаць шчасця і волі* (Якуб Колас, IV, 130). Пару. у Якуба Коласа:⁴

Інфінітыў	Він. прамога аб'екта			Родны прамога аб'екта		
	канкр. наз.		адцягн. наз.	канкр. наз.		адцягн. наз.
	прадмет	асоба		прадмет	асоба	
шукаць	17	9	—	14	1	27

Варыянтныя мэтавыя канструкцыі «дзеяслоў+інфінітыў+родны склон канкрэтнага назоўніка» // «дзеяслоў+інфінітыў+вінавальны склон канкрэтнага назоўніка» функцыяніруюць ва ўсіх стылях сучаснай беларускай мовы. Аднак канструкцыя з вінавальным склонам прамога аб'екта больш дакладна ўказвае на аб'ект мэтавага дзеяння, што дазваляе шырока ўжываць яе ў навуковым стылі. Стыль з'яўляецца адным з фактараў, якія вызначаюць выбар пэўных сінтаксічных канструкцый для выражэння тых ці іншых лексіка-граматычных значэнняў.

В. Г. Зялёнка (Мінск)

² У дужках указваецца том Збора твораў (Кузьмы Чорнага — у васьмі тамах, Якуба Коласа — у дванаццаці) — рымскай лічбай і старонка — арабскай.

³ Гербачэвіч К. С. О норме и вариантности на синтаксическом уровне // ВЯ. 1977. № 2. С. 71.

⁴ Указваецца колькасць ужыванняў дзеяслоўных словазлучэнняў з залежным інфінітывам і він. // род. прамога аб'екта ў 12-томным Зборы твораў Якуба Коласа.